

Samhällsomvandling på ungas villkor
med idrottsrörelse, näringsliv och offentlig sektor på samma lag

KAIROS
FUTURE

EN RAPPORT OM MÖJLIGHETER FÖR NORRBOTTEN OCH DESS UNGA

Norrboten befinner sig på en förändringsresa av sällan skådat slag. Massiva investeringar i hållbar industriproduktion har potentialen att vara grunden för en positiv samhällsomvandling i Norrbotten. Utmaningarna längs vägen är både många och stora. Motsvarande lösningar har minst en sak gemensamt: samarbete, mellan hela samhällssektorer såväl som enskilda organisationer och individer. Den här rapporten är ett exempel på sådant samarbete.

Innehållet är framtaget av Kairos Future på uppdrag av RF-SISU Norrbotten, Sparbanken Nord och Utveckla Norrbotten står för finansieringen. Rapporten är således ett resultat av ideell sektors engagemang, kombinerat med politisk vilja och näringslivsintressen. Uppdragsgivarna förenas i viljan att möjliggöra ett hållbart samhälle som människor vill leva i, jobba i och stanna i.

Idrottsrörelsen vill vara en aktiv och inkluderad partner till det offentliga och näringslivet. Därför berör rapporten båda vad som krävs av rörelsen själv såväl som andra aktörer för att den ideella föreningsidrotten ska ha maximala förutsättningar för att bidra till regionens utveckling och attraktivitet. Läsaren finner fyra rekommendationer i kortform på sida 5 och mer utförligt beskrivna på sidan 26.

ALLA GODA KRAFTER BEHÖVS NÄR MYCKET STÅR PÅ SPEL

Samhällsomvandlingen i Norrbotten är en fråga av nationell betydelse på flera plan. Om dagens möjligheter inte tas tillvara riskerar Sverige att gå itu. Svekdebatten skulle bli enorm om möjligheterna i norra Sverige skulle försummas. Södra Sverige skulle, om ännu en stor industrisatsning havererar, sannolikt inte på lång tid våga investera norröver.

Från ett större perspektiv har möjligheterna till grön industriell produktion strategisk betydelse. EU, USA och Kina är i konkurrens om vem som ska tillhandahålla den hållbara teknologin som världen efterfrågar. Norrbottens naturresurser och kunnande har potential att stärka Sveriges betydelse i EU, och EU:s roll i världen.

Hela Sverige behöver bidra till de investeringar som ska till. För att motivera politiker och näringsliv till detta hjälper det om lokala krafter visar att man verkligen sätter alla krafter till. En av de krafterna är idrottsrörelsen som står redo att vara en partner i bygget av ett hållbart, livskraftigt Norrbotten som ger de unga bästa tänkbara förutsättningar till ett gott liv.

Oförutsägbarhet uppmanar till strategisk scenarioplanering

Komplexiteten i det som sker är enorm, majoriteten av alla beslut som behöver fattas återstår att tas. Samtidigt behöver förändringshastigheten vara hög eftersom investerarna i det näringsliv som driver utvecklingen framför sig vill se

produktionen i gång snarast. För att lyckas i den här miljön behöver alla inblandade parter tänka strategiskt och utifrån flera möjliga framtider. Därför inleds rapporten med två förenklade scenarier kring Norrbottens befolkningsökning. Båda scenarierna utgår från att industrisatsningarna kommer på plats men att tillväxten av den bofasta befolkningen blir stor respektive måttlig.

Efter scenarierna beskrivs idrottsrörelsen som samhällsbyggare: vad kan ideellt organiserad idrott med rätt förutsättningar bidra med till samhället? Efterföljande avsnitt tecknar en bild av idrottsrörelsens förutsättningar ur perspektiven ekonomi, infrastruktur respektive engagemang. Här presenteras behov och utmaningar som idrottsrörelse, offentlig och privat sektor kan samverka kring för att ge idrottsföreningar möjlighet att blomstra. Avslutningsvis följer de rekommendationer som rapporten särskilt vill lyfta fram, baserat på scenarier, idrottsrörelsens potential för samhällsnytta, förutsättningar och behov.

God läsning!

Pontus Thelin Renström, Daniel Åkerman, Axel Gruveaus och Fredrik Torberger

Stockholm 2024-03-11

RAPPORTENS REKOMMENDATIONER I KORTHET

På sida 31 återfinns rekommendationerna inklusive förslag på konkreta åtgärder.

1. Gå från etablerade roller till resultatfokuserad samverkan

Det som planeras nu i Norrbotten är unikt i modern tid. Alla samhällsaktörer behöver acceptera att etablerade roller och uppdrag kan behöva förändras om samhällsomvandlingen ska kunna realiseras. Om stora och små företag lyckas, om unga människor vill stanna i regionen och om nya människor vill komma hit så är framtiden ljus. Vilka aktörer och vilken samverkan kan leda utvecklingen dit, oavsett historiska arbetssätt och traditioner?

2. Sätt unga och de nya invånarna i centrum

För att verkligen ha en chans att förändra den demografiska utvecklingen i regionen behöver makthavare och tjänstepersoner i alla organ anstränga sig för att förstå människorna man vill nå. Vad är viktigt för dem när de väljer boendeort, arbetsgivare och ideellt engagemang? Hur kan Norrbotten erbjuda mer av det? Att sätta målgrupperna i centrum är en attitydfråga. När det lyckas följer en kreativ ödmjukhet där det förgivettagna kan utmanas på nya sätt. Det här är ett arbete där samverkan och delande av insikter verkligen lönar sig för alla parter.

3. Arbeta strategiskt och scenariodrivet

Samhällsomvandlingen sker genom en myriad av beslut, varav många fattas inom ramen för lagstiftning och särskilda organ med sina respektive processer och tidplaner. Genom strategisk planering utifrån möjliga scenarier kan olika utvecklingar analyseras i förväg. Det gäller inte minst inom regional och kommunal politik, som för att vara proaktiva behöver tänka till kring idrottens plats i länet. Då kan beslut snabbt fattas när behov uppstår.

4. Till offentlig och privat sektor: förverkliga idrottsrörelsens potential

Som rapporten har visat bär idrottsrörelsen på både vilja och förmåga att vara en viktig partner i samhällsbygget. Inom det ideellas frivillighet sker en utveckling av människor, relationer – och därmed platser – som inte kan ske någon annanstans. Ideellt arbete är dessutom obetalt vilket innebär att investerade medel snabbt förräntas i form av bland annat bättre uppväxtvillkor och folkhälsa.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

TVÅ FRAMTIDA NORRBOTTEN	9
SCENARIO 1: "DET NYA NORRBOTTEN"	9
SCENARIO 2: "FLER INDUSTRIER, FÅ MÄNNISKOR"	11
IDROTTSRÖRELSEN SOM SAMHÄLLSKRAFT	13
IDROTTSRÖRELSEN I NORRBOTTEN	13
EN ENGAGERAD SAMHÄLLSAKTÖR MED FOKUS PÅ UNGA	14
IDROTTSRÖRELSENS SAMHÄLLSNYTTA	15
IDROTTSRÖRELSENS FÖRUTSÄTTNINGAR	19
IDROTTS INFRASTRUKTUR.....	19
IDROTTSRÖRELSENS EKONOMI I KORTHET	21
ENGAGEMANGET – GRUNDEN FÖR ALLT	23
FÖRENINGSLIVET HOTAT AV OKUNSKAP?	27
FYRA REKOMMENDATIONER.....	31
1. GÅ FRÅN ETABLERADE ROLLER TILL RESULTATFOKUSERAD SAMVERKAN.....	31
2. SÄTT UNGA OCH DE NYA INVÅNARNA I CENTRUM.....	31
3. ARBETA STRATEGISKT OCH SCENARIODRIVET	32
4. TILL OFFENTLIG OCH PRIVAT SEKTOR: FÖRVERKLIGA IDROTTSRÖRELSENS POTENTIAL	33
BILAGA: OSÄKRA FAKTORER KRING INDUSTRIISÄTNINGARNA	35
OM KAIROS FUTURE	37
KÄLLFÖRTECKNING	38

TVÅ FRAMTIDA NORRBOTTEN

I det här avsnittet presenteras två scenarier för Norrbottens samhällsomvandling och befolkningsutveckling. Scenarierna beskriver två möjliga framtider som både kan skrämja och inspirera till regional och lokal samverkan för att uppnå bästa tänkbara Norrbotten. Som alla scenarier utgår de från faktiska möjligheter och trender men har också kryddats med detaljer för realism.

Stor efterfrågan på arbetskraft men osäkra prognoser

I Norrbotten bor idag ca 248 900 personer. SCB:s befolkningsframskrivningar visar på att om ingenting ändras jämfört med de senaste 10 åren kommer med befolkningen att minska med 12 900 personer i Norrbotten och öka med 9 400 personer i Västerbotten.¹ Om i stället alla nu planerade investeringar skulle förverkligas i Norr- och Västerbotten innebär det 50 000 nya industrijobb.^{2 3} Dagens befolkning räcker inte för att kompetensförsörja detta.

Prognoser om befolkningsutvecklingen bygger på uträkningar om hur många jobb som 1 anställning i industrin i snitt leder till. Varje industriarbetare kommer med hens och eventuella familjemedlemmars konsumtion, vilket skapar efterfrågan inom alla samhällssektorer. I snitt uppgår de mest optimistiska projektionerna till 2,1 jobb. Det innebär att 1,1 ytterligare arbetstillfälle skapas per anställd i industrin. Befolkningen i Norr- och Västerbotten skulle enligt den modellen kunna öka med mer än 100 000 personer.⁴

Kort sagt, att attrahera arbetskraft är den kanske största osäkerheten kring om industrisatsningen ska lyckas. Det är dock inte den enda, ytterligare andra beskrivs i bilagan i slutet. Befolkningsutvecklingen är dock den del av samhällsomvandlingen som idrottsrörelsen kan bidra kring. Därför utgör invånarantalet den strategiskt viktigaste skillnaden mellan de scenarier som beskrivs nedan.

SCENARIO 1: "DET NYA NORRBOTTEN"

Norrbotten och Sverige har genom samarbete mellan samhällets alla sektorer lyckats etablera och kompetensförsörja hållbar industriproduktion i världsklass. När utflyttandet vändes till inflyttande förstärktes regionens integration med övriga Sverige och världen och filmskapare från södra Sverige har äntligen slutat att använda "Norrland" som backdrop för stereotyper om våldsamma jägare. Regionen är i stället en internationell hub för produktion av fossilfritt stål, järnmalm, jordartsmetaller och konstgödsel, produkter som efterfrågas internationellt i och med den globala kraftsamlingen för att hejda klimatförändringarnas värsta effekter.

65 000 nya invånarna har kommit från övriga Sverige och världen, människor med delvis skilda uppfattningar om vad ett samhälle innebär för dem.

Restaurangutbudet i många av Norrbottens orter i Norrbotten blir alltmer internationellt. Med stadsfestivaler, sportevenemang, kampanjen "Ät middag hos en norrbottning" och företagarfrukostar har kommun, näringsliv och civilsamhälle

tillsammans underlättat för att relationer snabbt etablerats mellan alla nya grannar. 2028 genomförs SM i cricket i Gällivare.

Mobilisering kring hållbarheten

Den industriella expansionen har bidragit till ekonomisk tillväxt, men också till utmaningar relaterade till miljöpåverkan och social hållbarhet. Tack vare den nya, tätare samverkan som redan 2024 började byggas upp mellan kommun, näringsliv och civilsamhälle var det självklart att hjälpas åt i att involvera invånarna i framtagandet av en hållbarhetsstrategi. Uppmuntran till att delta i dialoger på plats och distans kom från både arbetsgivare, kommun och föreningsliv. Extra stora ansträngningar gjordes för att involvera unga och flera föreningar skickade delegationer där ledare stöttade de unga i att göra sina röster hörda.

Som en oväntad konsekvens knöts här nya kontakter med inflyttade entreprenörer varav många blev del av nätverken som underlättar nyföretagande. Några har till och med bidragit till generationsskiften i lokala företag.

En strategiskt tydlig idrottsrörelse

RF-SISU Norrbotten kraftsamlade runt den regionala strategi för idrotten som utarbetades under 2025. Arbetet skedde i tät dialog med offentliga organ och företag och alla aktörer fick möjlighet att formulera båda sina förväntningar och åtaganden. Utöver tydliga mål för ungas delaktighet omfattade strategin bland annat utbyggnad och renovering av idrottsanläggningar. Med ambition om att vara en tydlig, snabbfotad partner utvecklade den regionala idrotten flera hypotetiska anläggningsplaner, baserade på olika framtidsscenarier. På så sätt kunde beslut snabbt fattas när befolkningstillväxten väl skedde och med utgångspunkt i hela regionens behov.

Lära-känna-samarbete mellan ideellt och privat

Med lite extra ekonomiskt stöd har RF-SISU kunnat bidra genom att återkommande skapa mötesplatser. Där har nya medarbetare i näringsliv och offentlig sektor mött kollegor och andra invånare i aktiviteter. Grupper av barnfamiljer såväl som singlar och har tillsammans fått möjlighet att lära känna orten och de naturupplevelser som Norrbotten har så gott om. I många fall har aktiviteterna genomförts på engelska.

I det nya Norrbotten lyckades de industriella satsningarna kombineras med en bred, socialt hållbar samhällsomvandling. Utvecklingen blev visserligen inte jämnt fördelad över hela regionen men alla orter präglas av större vitalitet och framtidstro. Den dialog och transparens som kännetecknade samverkan mellan samhällets alla aktörer blir viktig att vårda inför framtiden. Förändringens vindar slutar inte att blåsa, och inflödet av nya människor skyddade bara idrottsrörelsen temporärt från en nödvändig utveckling av föreningslivets former.

SCENARIO 2: "FLER INDUSTRIER, FÅ MÄNNISKOR"

Två faktorer gjorde att den stora flyttvågen uteblev, varav den ena kom som en överraskande följd av den andra. När kommunerna inte vågade ta riskerna det skulle innebära att bygga tusentals bostäder utan statliga lånegarantier agerade industriföretagen i egenintresse. Med hjälp av den snabbt framväxande AI-teknologin skapades högautomatiserade industrier med små behov av mänsklig arbetskraft. Det tekniska språnget gick snabbare än vad någon kunna ana. Tempot drevs upp av hotet om att Sverige och Europa skulle förlora i den globala konkurrensen om den nya gröna teknologin. Så visst kom den gröna industrin på plats, men inte de många människorna.

Ungefär 15 000 nya invånare har berikat Norrbotten, människor utan tidigare relation till regionen, eller i många fall till Sverige. Ytterligare 15 000 arbetar i länet fly-in fly out.

Blandade känslor men välkommen vitalisering

De flesta infödda norrbottningar tillhör en av två grupper: de som välkomnar de nya invånarna som grannar, respektive de som ser nykomlingarna som vandrande påminnelser om orealiserade drömmar. Den första, ofta äldre gruppen anstränger sig för att bygga lokal sammanhållning, inte minst genom att välkomna de nya till föreningslivet. De mer bittra iakttar kritiskt hur extremt välbetalda fly in-fly out arbetare påverkar både bostadsmarknad och butiksutbud. Samtidigt har just denna internationalisering och premiumutbudet gjort Norrbottens städer till mer av turistmål. Det som precis alla gläds åt är att Norrbottens nya vitalitet får något fler unga att stanna kvar och bilda familj, åtminstone i regionens mest urbaniserade delar.

Besvikelsen hotade samverkan

När det stod klart att de mest visionära flyttströmmarna skulle utebli uppstod först ilska, sedan stress i kommun- och regionfullmäktige. Mycket av det offentliga fokus riktades ännu mer på kompetensförsörjning, nu med mindre draghjälp från industrin. Stressen minskade förmågan till samverkan med civilsamhället och idrottsrörelsen måste stundtals anstränga sig hårt för att ses som en partner och inte som en ideell utförare av sociala projekt med villkorat stöd.

När samverkan väl lyckas blir det riktigt bra. Genom dialog mellan föreningsliv, det offentliga och näringsliv möjliggörs investeringar i ny verksamhet med nya idrottsytor, placerade för att öka trygghet, folkhälsa och möten mellan nya och etablerade norrbottningar. Det behövs, för en viss segregation märks på de orter som vuxit mest. Orsaken ligger både i attityderna hos vissa "locals", men också i det faktum att delar av befolkningen bara bor där ett par månader i taget. Den utländska arbetskraften saknar anledning att investera i längre relationer och köper sina fritidsaktiviteter av de allt fler upplevelseföretagen.

Nytänkande för att få nya och unga över tröskeln

Det visade sig snart att nyinflyttade är mindre föreningsaktiva än etablerade norrbottningar. De sociala är trösklarna var givetvis högre för nykomlingarna men

skillnaden beror också på att det är mest yngre människor som har flyttat upp. Ett uppsökande arbete görs inledningsvis av eldsjälar och idrottskonsulenter, men ansträngningarna räcker inte för att få nya och gamla invånare att mötas i föreningslivet. Det är detta som gör att Norrbotten blir vaggan för Sveriges nya föreningsliv. Yngre människor, stora avstånd, jämförelsevis mindre resurser till föreningsstöd än mer tätbefolkade områden, alla förutsättningar inspirerar de ideella nytänkare som anammar nya former av möten och beslutsfattande. Visst finns det gamla föreningsrävar som saknar forna tiders fika, bulle och månadsmöte. Men mängden verksamhet har ökat, och långt ifrån allt sker på distans.

Den här utvecklingen sker i första hand inom föreningslivet självt men får med tiden stöd utifrån. Kommuner och region anpassar bidragssystem för att gynna framväxten av mer vitala föreningar.

Samverkan för att unga ska växa och stanna

Medelstora företag sliter om lokal arbetskraft i hård konkurrens med de stora framtidsföretagen. Samtidigt låter de sig inspireras av de tekniska möjligheterna. Under namnet Norr-Boten samarbetar de med bland annat Luleå tekniska universitet för att minska personalbehoven. Robotar löser inte allt och genom FFF, Forum för företag och föreningar, initieras både evenemang och utvecklingsprojekt med syfte att stärka platsattraktiviteten och kompetensförsörjning. Några inflyttande unga arbetstagare som attraherats just av företagens samhällsengagemang berättar om den lokala samverkan på sociala medier och snart myntas begreppet Den norrbottniska samhällsmodellen.

Tillsammans med några större företags HR-avdelningar har unga, både infödda och inflyttade, lockats till utmanande ledarskapsprogram: att söka upp och engagera barn, unga och vuxna som ännu inte mött idrottsrörelsen på platsen. Utbildningen följs av forskare inom ledarskap som använder de ungas tankar och idéer för att utveckla regionens arbetsliv och attraktivitet: vad är ett hållbart arbetsliv, hur vill de ledas och leda som medarbetare och vad skulle få dem att stanna kvar? Ledarskapsprogrammet har gjort att uppdrag inom det ideella börjar att ge status bland unga. Både företag och föreningar känner optimism inför framtiden.

Förhoppningsvis har dessa två scenarier skapat en mängd bilder av möjliga framtider i Norrbotten. Inget scenario kommer visa sig att ha träffat rätt. Alla möjliga utvecklingar är inte heller beskrivna. Likväl kan scenarierna användas för att öka den interna beredskapen i föreningar, företag och offentlig sektor och inspirera till att redan idag göra det som imorgon kanske är en nödvändighet.

Ingen vet exakt hur framtiden blir, men att idrottsrörelsen kan bidra i samhällsbygget är ett faktum. Ideellt organiserat idrottande har potential att leda till mycket gott. Om detta handlar följande avsnitt.

IDROTTSRÖRELSEN SOM SAMHÄLLSKRAFT

Idrottsrörelsen med drygt 3 miljoner medlemmar och dess regionala och lokala organisationer är en av Sveriges största civilsamhällesaktörer, med starka partnerskap med näringslivet och offentlig sektor. Rörelsen springer ur människors vilja att tillsammans utvecklas sportsligt och ha kul. Majoriteten av alla idrottsföreningar är medlem i något av Riksidrottsförbundets (RF) specialidrottsförbund och får stöd med utbildning, utveckling och folkbildning av SISU idrottsutbildarna. Utöver att bidra till folkhälsan är idrottsrörelsen en av den svenska folkbildningens största arenor. I lärgrupper utforskas ämnen som deltagarna själva har valt samtidigt som all folkbildning också syftar till att förstärka den demokratiska kompetensen.

IDROTTSRÖRELSEN I NORRBOTTEN

RF-SISU Norrbotten är en av Riksidrottsförbundets och SISU Idrottsutbildarnas 19 regionala organisationer. Uppdraget är att stödja, leda, företräda, utveckla, bilda och utbilda idrottsföreningar och specialidrottsdistriktsförbund (SDF). I Norrbotten finns 638 idrottsföreningar som rymmer 844 specialidrottsföreningar, alltsammans engagerar cirka 114 900 medlemmar. Majoriteten av de engagerade är barn och ungdomar, aktiva i föreningar på bland annat följande orter.

Kommun	Idrottsföreningar	Specialidrottsföreningar	Medlemmar
Arjeplog	10	14	900
Arvidsjaur	24	31	2 611
Boden	73	87	17 298
Gällivare	46	72	5 421
Haparanda	30	38	3 265
Jokkmokk	19	27	3 536
Kalix	46	56	6 637
Kiruna	63	75	9 238
Luleå	143	202	40 391
Pajala	24	36	1 239
Piteå	102	126	18 539
Älvsbyn	31	36	3 077
Övertorneå	9	15	1 041
Övertorneå	18	29	1 709
Norrbotten	638	844	114 902

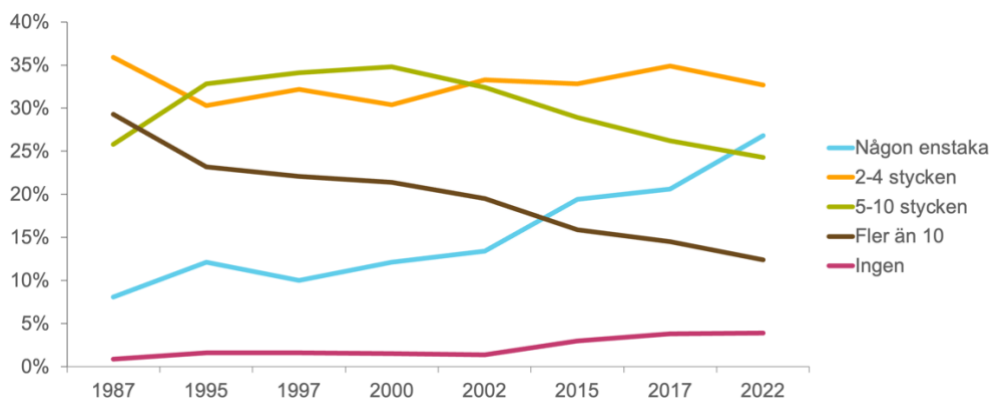
EN ENGAGERAD SAMHÄLLSAKTÖR MED FOKUS PÅ UNGA

Idrott innebär tävlande men idrottsrörelsen vill vara relevant för fler än de som satsar, liksom för samhället som helhet. Därför har rörelsen sedan många år ett ökat fokus på att möjliggöra idrottande hela livet, såsom projektet Idrott 65+.

Integration är ett annat område där idrottsrörelsen arbetat för att åstadkomma mer, inom ramen för redan etablerad verksamhet såväl som i särskilda projekt. Vad som dock alltid är centralt för alla idrottsföreningar och -förbund är de unga. De är anledningen till att vuxna ställer upp som ledare och utan de unga ingen framtid för föreningarna. Längre fram beskrivs utmaningarna kring de ungas villkor i föreningslivet men här följer först en kort beskrivning av de ungas tillvaro. En tillvaro där föreningsidrott skulle kunna spela en större roll.

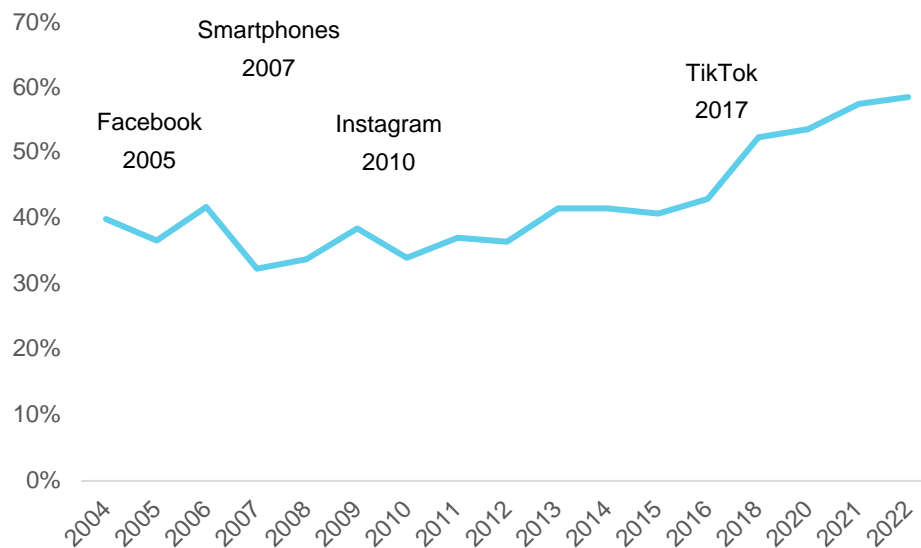
Unga som kämpar mer än på länge

År 2023 uppgav endast 10 % av svenskarna att de i någon grad var missnöjda med sitt eget liv.⁵ Samtidigt har andelen 18–29-åringar som i någon grad uppger att deras liv är meningslöst ökat från 8 till 27% under perioden 2003 till 2023.⁶ Särskilt bland unga män, en grupp som i högre grad än unga kvinnor tenderar att stanna kvar i Norrbotten.⁷ De som uppger känslor av meningslöshet är mindre benägna att känna just gemenskap och samhörighet med det svenska samhället.⁸ Ungefär var tredje ung (16-29 år) lider av ensamhet eller isolering⁹.

Figur 1. Hur ofta brukar du kunna eller hinna träffa dina vänner? Hur många brukar du träffa någon eller några gånger i månaden. Frågan ställdes till tusentals svenskar i åldrarna 16 till 74 år. Källa: Kairos Future 2022.

Den här utvecklingen sammanfaller med framväxten av sociala medier; krympande sociala cirklar¹⁰; mer stillasittande; sjunkande mellanmänsklig tillit bland unga kvinnor¹¹ samt ökande socioekonomiska skillnader i Sverige. Allt detta är sannolikt både drivkrafter till, och konsekvenser av, den ökade psykiska ohälsan bland unga.

Figur 2: Andel unga (16–29 år) som upplever ångslan, oro eller ångest¹²

Det här är trender som ingen samhällsaktör ensam rår på men som behöver adresseras om social hållbarhet är ett mål. Ungas välbefinnande påverkar bland annat skolan, arbetslivet, samhällets kostnader, företagens kompetensförsörjning och platsers utveckling.

Näst efter sociala medier och skolan har idrottsrörelsen sannolikt flest kontaktytor till Sveriges unga. Kombinationen av frivilligt deltagande, fysisk rörelse samt frånvaron av kommersiella aktörer gör den ideella föreningsidrotten till en unik arena för att stötta unga i deras utmaningar, något som forskningen bekräftar att det fungerar.

IDROTTSRÖRELSENS SAMHÄLLSNYTTA

Många som är aktiva inom idrottsrörelsen vittnar om verksamhetens positiva effekter på mående såväl som känslor av samhörighet. De rent fysiska hälsoeffekterna kan också fås via skolidrott, privata alternativ eller individuell träning. Det unika med föreningsidrotten är det sociala sammanhang som det erbjuder och de effekter det får. Nedan försöker vi belysa idrottsrörelsens värde för deltagare såväl som för kringliggande samhälle.

En källa till välbefinnande

Om idrottsrörelsen skulle engagera ytterligare 100 ungdomar skulle bland annat 5 ungdomar undkomma depression; 25 skulle slippa symptom som magont och huvudvärk och fler unga skulle förbättra värderingen av det egna utseendet.¹³

Ungdomar som är aktiva inom idrotten upplever vanligtvis bättre välmående, högre självkänsla och mindre depressiva symptom än de som inte idrottar.¹⁴

En rad sociala fördelar har identifierats i samband med idrottande, såsom förbättrad självkänsla, minskade depressiva symptom, och minskad brottslighet bland ungdomar som är aktiva inom idrotten.¹⁵

En ny studie från Karlstads universitet visar att ungdomar som är engagerade i idrottsföreningar har lägre grad av psykiska besvär (11,6 %) jämfört med de som inte tränar regelbundet (24,8 %). Detta gäller även när jämförelsen görs med ungdomar som tränar utanför föreningsverksamheten, såsom på gym.¹⁶

Kort sagt, det finns starka personliga skäl till att så många människor väljer att engagera sig i föreningsidrott, oavsett om det är som utövare eller möjliggörande funktionär. Och det är inte bara individer som mår bättre, samhället gynnas förstås också. Unga som hamnar i utanförskap och kriminalitet kan över sitt liv orsaka samhället kostnader 23 miljoner kronor.¹⁷ Utanförskap kan motverkas av starka sociala sammanhang på hemmaplan.

Drivbänk för lokala relationer

Föreningslivet är vid sidan av arbete (och datingappar) den kanske främsta platsen för skapandet av nya relationer mellan vuxna på samma ort. Den funktionen bör inte underskattas av den som vill attrahera och förankra nya människor på en plats. Särskilt inte om de etablerade människorna är svenskar och nykomlingarna är utrikesfödda. Nysvenskar med flera år i landet vittnar återkommande om att de aldrig varit på middag hos en etnisk svensk kollega eller granne.

Idrott finns över hela världen och ett gemensamt intresse kan bära ett frö för relationer mellan infödd och inflyttad. Därtill kommer inflyttande föräldrar med en önskan om att barnet snabbt ska komma in i den lokala gemenskapen. Det blir ännu ett skäl till att det uppstår möten i exempelvis en idrottsförening.

Personlig och social utveckling, om verksamheten vill och kan

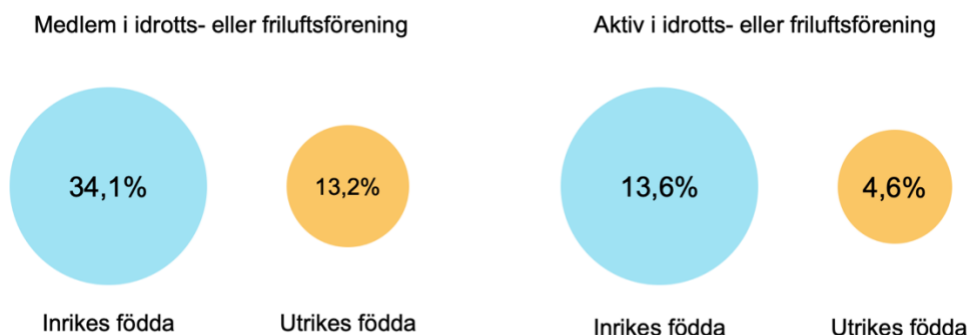
Förmågor som att arbeta uthålligt mot ett mål, samarbete, eget ansvarstagande och ledarskap har goda förutsättningar att utvecklas i ideellt organiserad idrott. De positiva effekterna kommer dock inte per automatik. Ledare och andra funktionärer behöver ha intentioner, kunskap, tid och ork för deltagarnas sociala ska realiseras.¹⁸
¹⁹ Bland annat därför har idrottsrörelsen över tid arbetat alltmer med att förstärka sociala utvecklingen inom ramen för verksamheten.

Utmaningen att finna vuxna som är beredda att axla ett ansvar som ledare pekar dock på att stödstrukturerna kring det ideella engagemanget behöver utvecklas. Både för att passa den moderna människans livsstil och för att hantera det som skolan länge har vittnat om: många barn behöver mer stöd än tidigare generationer i grupsituationer. Andelen barn diagnostiserade med neuropsykiatriska funktionsvariationer har ökat kraftigt de senaste decennierna. I samma takt har den ideella ledarens utmaningar vuxit, och om pedagogiken inte räcker till ökar också antalet barn som känner sig misslyckade på träningar och matcher. Att få till ideellt idrottande som har plats för alla vore en stor vinst för både individer, familjer och samhället. När nu Sveriges socialtjänster rör sig mot att arbeta mer preventivt vore samverkan med och stöd till föreningsidrotten en klok investering.

Med potential för integration

Det finns stora grupper av människor som har svårt att hitta platsen för ett ideellt engagemang. Svenskt föreningsliv är, trots många organisationers ansträngningar

om inkludering, alltför mycket en vit medelklass-företeelse. Utrikesfödda är underrepresenterade i föreningar och dess styrelser, naturligtvis med undantag för de kulturföreningar som många första generationens invandrare har byggt upp.

Figur 2: Andel med medlemskap i respektive är aktiva i en idrotts- eller friluftsförening.
Källa: SCB 2019.

Unga från socioekonomiskt utsatta områden och särskilt unga tjejer med utländsk bakgrund deltar i mindre utsträckning i avgiftsbelagd verksamhet.²⁰ Detta kan vara på grund av avgifter eller en känsla av utanförskap inom idrottsmiljön – eller att de rent av inte vill delta i de idrotter som erbjuds.

Precis som i fallet med individers sociala utveckling finns en utbredd uppfattning om att idrottsrörelsen kan bidra till integration av människor från olika bakgrunder. Forskningen bekräftar idrottsrörelsens potential att föra människor närmare varandra, skapa vänskapsband över kulturella gränser och utvidga deltagarnas nätverk.²¹ Dock understryker forskarna även här att idrottsgemenskapens positiva effekter är starkt beroende av rätt förutsättningar. Integration sker inte av sig självt, något som gäller hela föreningslivet. När det exempelvis gäller unga nyanlända är det de som aktivt söker sig till idrottsföreningar, snarare än att de blir uppsökta. Även de som inte söker sig till föreningarna uttrycker en vilja att delta, men trösklarna upplevs för höga. Många med utländsk bakgrund är också intresserade av att engagera sig som ledare, tränare eller i föreningarnas styrelser.²²

Tre framgångsfaktorer för integration

I Riksidrottsförbundets egna utforskande av vad som möjliggör integration framkommer särskilt tre framgångsfaktorer:

- Involvering av ledare med stark förankring i de grupper man önskar nå
- Låga trösklar för deltagande²³
- Starkt lokalt samarbete mellan idrottsorganisationer och andra samhällsaktörer som kommuner, civilsamhället och näringslivet

Den sista punkten är kanske viktigast att ta på allvar när nya människor skall attraheras till Norrbotten och förstärker rapportens viktigaste rekommendation: endast genom samverkan kan idrottsrörelsen bidra på bästa sätt till Norrbottens samhällsomvandling.

Evenemang för turism och lokala möten

Idrott innebär ofta tävling och tävling innebär spänning. Alla idrottslag drar inte stor publik men de flesta invånare uppskattar liv och rörelse på orten. Det här gör idrottsrörelsen till en självklar partner i arbetet med evenemang som kan bidra till platsers vitalitet. För ideella funktionärer kan evenemang innebära värdefull träning i bemötande, service, projektledning och kommunikation. Genom klok ansvarsfördelning kan näringsliv, offentliga aktörer och idrottsrörelsen åstadkomma mycket värde till en jämförelsevis låg kostnad.

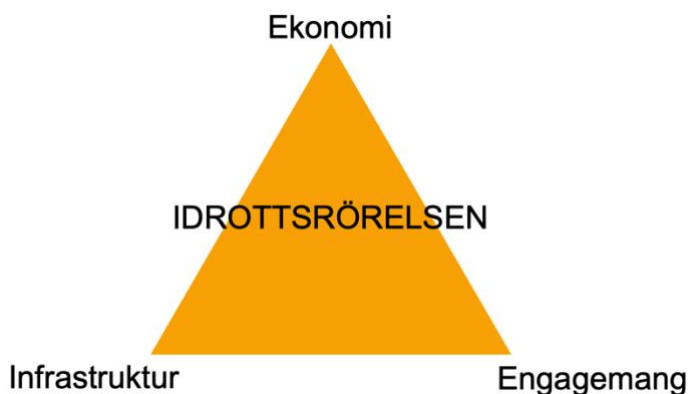
Den korta summeringen av det här kapitlet är att idrottsrörelsens aktiviteter har stor potential att bidra till människors välbefinnande, sociala utveckling, integration och möten. Det är bland annat därför som idrottsrörelsen bör vara en naturlig partner när Norrbottens samhällsomvandling planeras och genomförs. En stark idrottsrörelse liksom annat föreningsliv betyder fler unga med goda uppväxtvillkor. Utifrån idrottsrörelsens samhällsnytta är det få skatte kronor som gör så stor nytta som de som kan förmeras genom ideellt arbete. Det beror förstås på enskilda ledare, stödet från RF-SISU men också på idrottsrörelsens generella förutsättningar. Följande kapitel ger en orientering om dessa.

IDROTTSRÖRELSENS FÖRUTSÄTTNINGAR

Idrottsrörelsens verksamhet stannar utan ekonomi, anläggningar och ideellt engagemang. Behoven ser dock olika ut, medan vissa idrotter klarar sig på nästan bara engagemang finns det andra som beror desto mer av ekonomi och infrastruktur. Men, för att få ut det som är själva *rörelsen*, inte bara idrotten, behövs dessa tre fundament i ett samspel.

I det följande beskrivs respektive fundament med syfte att ge en orientering om idrottsrörelsens villkor. Avslutningsvis ställs frågan om föreningslivets ställning hotas av okunskap om den ideella organiserings unika värden.

Figur 3: Modell för idrottsrörelsens tre grundförutsättningar.

IDROTTENS INFRASTRUKTUR

Idrottens infrastruktur är bekant för oss alla – den består av idrottsanläggningar som hallar, arenor och bassänger och idrottsytor, skog, luft, mark och vatten. För genomsnittsföreningen är anläggningskostnader den största utgiften, men med stor variation mellan sporter och föreningsstorlek.²⁴ Utöver anläggningarnas uppenbara nytta för utövarna bidrar de också indirekt till andras välmående.

Svårdefinierade anläggningsbehov

Invånarnas tillgång till anläggningar speglar lokala förutsättningar såsom lokala idrottstraditioner och invånarnas intressen, politisk vilja, ekonomiska förutsättningar men också befolkningstäthet. Utifrån nämnda lokala förutsättningar skiljer sig Stockholms stad enormt från villkoren i Norrbotten. I brist på bättre exempel presenteras likväl de nyckeltal för behovsanalys som huvudstaden har tagit fram utifrån lokala förutsättningar.²⁵

Anläggningstyp	Antal unga i åldern 7–20 per anläggning
Fotbollsplan	1 450
Idrottshall	1 950
Ishall	8 680
Friidrottsanläggning	16 700

Få invånare betyder en jämförelsevis större investering att bygga och driva en anläggning. Samtidigt gör långa avstånd att det behövs fler hallar per capita än i mer tätbefolkade områden, vilket påverkar statistiken. Per capita har Norrbottens kommuner i genomsnitt något färre bollplaner, 50% fler idrottshallar och 50% fler ishallar än riksgenomsnittet. Men hur mycket ny infrastruktur behövs framåt? Om en friidrottsanläggning i Stockholm motiveras av drygt 16 000 unga invånare, hur stort område kan dessa bo i för att resvägen ska vara acceptabel? Och när befolkningen nu förväntas att öka, åtminstone i regionens mer urbana områden, vilka indikatorer ska vara på plats för att spaden ska sättas i marken för ny infrastruktur? Svaret på dessa frågor formuleras bäst i en nära dialog mellan ägande och förvaltande offentlig sektor, utövande idrottsrörelse och det näringsliv som gärna ser en stark platsattraktivitet.

Förändringarna kräver strategier, i tid

Det är mot denna bakgrund som RF-SISU vill se att region och kommun arbetar mer strategiskt än idag kring idrotten i länet²⁶. Med regionala strategier och kommunal långsiktig idrottspolitik ökar chanserna för en hållbar utveckling av båda anläggningar och föreningar där ideell, offentlig såväl som privat sektors särskilda styrkor kan samverka. Strategisk samsyn leder till fler ambassadörer för de lösningar som genomförs. Alternativet kan i stället bli att politiken själv får hantera kritik från förfördelade orter och kommunalar.

Idrottsrörelsens infrastruktur och samhällsomvandlingen

- För att kunna vara en tydlig och snabbfotad partner behöver idrottsrörelsen scenarioplanera för infrastruktur: hur ser behov av hallar och banor ut vid olika befolkningsutvecklingar?
- Genom regional strategi och kommunal politik för idrotten får offentliga och privata aktörer tillsammans med idrottsrörelsen beredskap för snabba beslut om investeringar i och placering av infrastruktur.

IDROTTSRÖRELSENS EKONOMI I KORTHET

Riksidrottsförbundets beräkningar visar att idrottsrörelsens ledare bidrar under ett år med arbete motsvarande 20 miljarder kronor (nedlagd tid multiplicerad med lön för fritidsledare).²⁷ Verksamheten som då skapas medför kostnader och beroende på typ av sport använder föreningar pengar framför allt till lokalhyror, inköp av utrustning, viss arvodering såsom matchdomare, arrangemangskostnader vid tävlingar och träningsläger, ledarutbildning samt styrelsekostnader. Föreningar med tillräcklig kapacitet satsar också egna medel på olika satsningar, exempelvis för att engagera särskilda grupper i verksamheten.

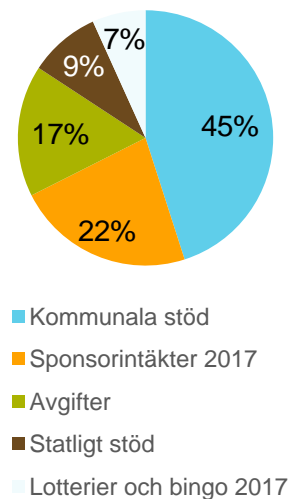
Offentlig finansiering helt avgörande

Idrottsrörelsens ekonomi är framför allt beroende av medlemsavgifter, sponsring och statliga samt kommunala bidrag. Riksidrottsförbundet tar årligen emot runt 2 miljarder kronor från statligt håll varav 1,9 miljarder fördelas i föreningsbidrag. Sveriges kommuner bidrar med sammanlagt 10 miljarder kronor till idrott, varav 6–7 miljarder går till drift av kommunala anläggningar, 2,5 miljarder till lokalsubventioner och cirka en miljard till föreningsbidrag. Det gör de kommunala stödet till idrotten många gånger helt avgörande.

Figur 1: Totala intäkter för idrottsrörelsen, kommunala stöd inkluderar anläggningsdrift och -subventioner. Källa: Sportaffärer²⁸

Sund föreningsekonomi möjliggör mer engagemang för barn och unga

God föreningsekonomi gör att engagerade vuxna kan fokusera på det som de brinner för – aktiviteterna för (sina) barn och unga – snarare än på hur verksamheten ska finansieras. Det gynnar föreningarnas möjligheter att engagera fler vuxna. Pengar möjliggör också för viktig utbildning och för aktiviteter som uppmuntrar ideella krafter till att vilja fortsätta vara engagerade, en utgiftspost som kan väntas öka när äldre generationer lämnar ifrån sig föreningsstyrelser och andra bärande uppdrag. Cirka en tredjedel av svenskarna anser att det är en skyldighet att engagera sig i samhället exempelvis i föreningar²⁹ men andelen har sjunkit från och med Generation X och senare (födda 1965 och senare).³⁰

Idrottsrörelsens nytta kommer fler till godo om trösklarna för deltagande sänks, ett faktum som har blivit viktigare med växande socioekonomiska skillnaderna mellan svenskarna. God föreningsekonomi möjliggör exempelvis låga medlems- och

Foto: Simon Berger

deltagaravgifter eller ersättning för förlorad arbetsinkomst för ledare som gör skolbesök vid uppsökande verksamhet.

Stabilt stöd utan överdriven styrning vårdar det ideella engagemanget

Det faktum att ideella insatser bygger på människors egna initiativ och sker obetalt ger de ideellas upplevelse en särskild dimension. När lön inte är en del av ekvationen riskerar känslor av att bli styrd eller tvingad ödesdiger för engagemanget. Om ledare och funktionärer lägger av finns inte mycket omvärlden kan göra. Det är viktigt att komma ihåg i tider när offentlig sektor brottas med växande åtaganden: undvik ökad styrning av det ideella genom alltför villkorad finansiering.

Idrottsrörelsens ekonomi och samhällsomvandlingen

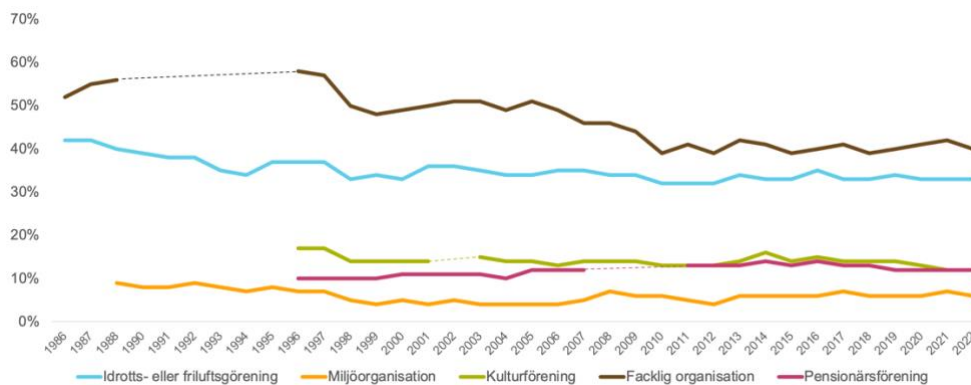
- Genom att erkänna det ideella arbetets ekonomiska värde samt att utveckla förmågan att mäta hur föreningslivet leder till minskade kostnader för exempelvis sociala insatser – då finns goda beslutsunderlag när budget till föreningsstödet ska avgöras.
- Sänk trösklarna för deltagande i föreningsliv, exempelvis genom att ge barn och unga ekonomiskt ett fritidspass med pengar att använda i valfri verksamhet.
- Den som upplever ett roligt föreningsliv tenderar att engagera fler. Säkerställ föreningsstöd på en nivå som gör att ledarnas fokus kan riktas mot barn, unga och minoriteter i stället för mot loppmarknader och fastighetsunderhåll. Hur det ska se ut vet föreningarna bäst.

ENGAGEMANGET – GRUNDEN FÖR ALLT

Idrottsrörelsens största resurs är det ideella engagemanget, människors lust och organisering för att i gemenskap med andra skapa aktiviteter för aktivitetens egen skull (eller för barnens).

Engagemanget tycks stabilt, men söker nya former

Statistik från Marie Cederschiöld högskola visar, på tvärs av den allmänna uppfattningen, att svenskarnas ideella engagemang har varit stabilt i flera decennier. Åtminstone när det mäts i andelen svenskar med föreningsmedlemskap, eller i andelen svenskar som under de senaste 12 månaderna har gjort en ideell insats. I idrottsrörelsen minskar dock aktivitetsnivån räknat i antal deltagandetillfällen i alla åldersgrupper.³¹

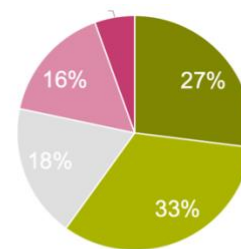

Figur 4: Andel svenskar med medlemskap i olika föreningstyper. Källa: den nationella SOM-undersökningen 1986–2022.

Trots denna generella stabilitet vittnar många föreningar om utmaningar i att rekrytera människor till långsiktiga, bärande roller i föreningarna, såsom ledare eller styrelseuppdrag. Allt fler människor lockas i stället av att göra mer tillfälliga ideella insatser, gärna på ett sätt som åstadkommer omedelbara resultat. Trenden bekräftas av svaren på nedanstående hypotetiska fråga.

Tänk dig att din kommun lanserar en tjänst där de kan lägga upp småjobb/insatser som behöver göras i lokalsamhället (ex klippa häckar, tvätta bort klotter eller plocka skräp), så att invånare kan hjälpa till med enkla sysslor - utan ekonomisk ersättning. Skulle du vara positiv till skapandet en sådan tjänst?

Frågan ställdes 2018 till drygt 6000 svenskar i åldrarna 16–65 år. Drygt en fjärdedel uppgav att de var beredda att själva bidra.³²

- Ja, absolut och jag skulle gärna bidra på det sätt jag kan
- Ja, men jag skulle nog själv inte göra så många jobb
- Vet ej
- Nej, tror inte det
- Absolut inte

Åldrande ideellt engagemang

Snittåldern bland de ideellt aktiva ökar, en utveckling som bör tas på stort allvar. Effekterna av att 40-, 50-talister kommande decennium lämnar det ideella engagemanget kommer sannolikt vara betydande.

	2005	2009	2014	2019	
16–24	11	12	10	8	- 28%
25–39	28	23	19	17	- 40%
40–54	32	30	25	24	
55–64	15	17	17	14	
65–74	10	12	21	22	+ 120%
75–84	4	6	8	14	+ 250%
Totalt	100	100	100	100	

Figur 5: Åldersfördelning av dem som arbetar ideellt, 2005 till 2019. I procent av alla som arbetar ideellt efter ålder. Källa: Medborgerligt engagemang i Sverige 1992 – 2019.

Tre trösklar för unga till föreningslivet

Unga är all verksamhets framtid vilket gör att äldre generationers förmåga att engagera, inkludera och utbilda unga är strategiskt helt avgörande för ett blomstrande föreningsliv och samhälle. Unga som under uppväxten får känna ett starkt lokalt föreningsengagemang återflyttar exempelvis oftare.³³ Den som vill lyckas med det står inför åtminstone tre utmaningar som delvis är två sidor av samma mynt: ungas närvaro i föreningslivet.

Individualister utan smak för det kollektiva. Det finns det anledning att anta att särskilt unga människor har fostrats på ett sätt som försvårar deltagande i kollektiv som föreningar. Skola och andra samhällsinstitutioner har sedan åtminstone 1990-talet i hög grad bemött de unga som kunder. Individens rättigheter har betonats mer än dess skyldigheter, också av samhällets representanter. Förväntningarna på individens förmåga till att kompromissa och ta ett ansvar för andras eller organisationens behov har därmed varit jämförelsevis lägre än för äldre, föreningsvana generationer. I stället har den enskilde uppmuntrats att förverkliga sig själv, både genom materiell konsumtion och andligt utövande som yoga och meditation. Jaget har hamnat i tillvarons centrum, en slags livsåskådning som dessvärre varken forskning eller religiösa traditioner menar är vägen till lyckan.

Efter cirka 30 år med den tidsandan står alla som vill engagera unga inför en pedagogisk utmaning: att förklara värdet av att ingå i en gemenskap av givande och tagande där människor tillsammans åstadkommer saker, utan ekonomisk ersättning. I det sammanhanget utvecklas dessutom förståelse för demokratins syfte och arbetssätt. Något som behövs när andelen svenskar som är redo att bejaka expertstyre eller en stark ledare ökar, och särskilt bland unga.³⁴

World Economic Forum listar ”civic literacy” som en av sexton ”kompetenser för 21: a århundradet”³⁵ i vilket ingår förståelse för vad det innebär att vara en del av

ett demokratiskt lokalsamhälle. Kanske det är dags att svensk skola inspireras av skolsystem där elever introduceras till ideella, samhällsengagerande insatser på skoltid? En sådan utveckling är dock inget som lärarfacket uppmuntrar, skolan upplevs redan ha fått ett alltför brett uppdrag.³⁶ Det gör det lokala föreningslivet till den naturliga arenan för träning i demokratisk praktik. Men, den träningen sker inte av sig själv. På vägen in till det ideella engagemangets fruktträdgård behövs en guide, särskilt för unga med föreningsfattig bakgrund. Här behövs vuxna som med ett inkluderande bemötande och goda förutsättningar för ett hållbart engagemang kan öppna grinden till ett rikt liv, mitt i lokalsamhället. Vilket leder fram till utmaning nummer två.

”Jag har varit föreningsmänniska sedan jag var tonåring. Om man får ansvar och blir betrodd, så växer man in i rollen och fattar att det är att göra saker tillsammans – var och en med sina gåvor, men inom en gemensam ram som ger struktur – det är det som är demokrati.”

Respondent i studie från Institutet från språk och folkminnen

Underskattande av unga. I en global jämförelse är svenskt föreningsliv mycket demokratiskt och lyhört gentemot unga. Många är de ideella organisationer som arbetar aktivt med att förändra interna processer för att bättre inkludera unga. Likväl återstår en hel del arbete att göra för dem som gärna ser bättre representation av unga i föreningslivets beslutsfattande organ. Organisationen Youth Up North menar att ungas delaktighet kan behöva regleras i föreningarnas stadgar, men framför allt, att unga måste ha *faktisk* påverkan på beslut och verksamhet. När det sker växer den ungas engagemang och självförtroende och både individ och verksamhet gynnas.

Ingenstans i samhället kan detta förtroende för ungas förmågor uttryckas lika tydligt som inom föreningslivets väggar. Med äldre medlemmars mentorskap och med den ideella verksamhetens frihet har unga fantastiska möjligheter att praktisera ledarskap och ansvarstagande på ett sätt som arbetsmarknaden aldrig skulle tillåta dem.

Detta är den ideella verksamhetens heliga graal: en unik plats för personlig utveckling, med potentiell betydelse för individens hela liv. Dock kan inget av det här realiseras när ungas involvering lämnas åt slumpen, eller utan verkligt delande av makt. Ungdomars utveckling och erkännande förutsätter uttalade ambitioner hos

föreningslivets fullvuxna och insikten om att ungas närvaro inte bara är bra, den behövs. Annars stagnerar föreningslivet.

Figur 6: Polisförbundet genomförde sin stämma under Covid-pandemin. I en studio satt presidiet till vänster medan programledaren till höger samtalande med gäster i pauserna. Foto: Kairos Future.

Stagnerad ideell organisering. Ungas frånvaro från föreningarnas ledande organ förhindrar att föreningsformerna utvecklas till att passa dagens arbetsliv, livsstilar, kommunikationssätt och umgängesformer. Som har beskrivits ovan tackar allt färre ja till att sitta i en föreningsstyrelse – det finns alltså skäl att tänka nytt.

Den som listar våra större, mest kända ideella organisationer noterar att nästan alla bildades före 1930. Föreningsformerna har sedan dess inte förändrats radikalt, det har däremot det omgivande samhället. Framväxten av internet och sociala medier har exempelvis förändrat hur vi kommunicerar. Till följd av detta har distriktfunktionen i ideella nationella organisationer tappat mycket av sin relevans. Likväl finns många distriktsstyrelser kvar och valberedningar jagar förtroendevalda till funktioner som nyare medlemmar inte ser någon mening i.

Hur skulle föreningslivets demokrati se ut om unga fick bestämma? Den som frågar ChatGPT om kollektivt beslutsfattande för grupper av 15 till 50 personer får en lista på modeller. En vitalisering av den demokratiska processen borde gynna föreningarna eftersom många moderna människor uppskattar möjligheten att kunna delta på distans, samt snabb återkoppling. Och apropå distansmöten: under pandemin experimenterade ideell sektor lika mycket som alla andra med nya mötesformer. Årsmöten sköttes på distans via Zoom och Skype men hur har digitaliseringen av det demokratiska samtalet sedan utvecklats? Är det okej i den lokala bandyklubben att delta i styrelsemöten på distans (åtminstone tills jag som ung känner mig trygg med övriga ledamöter)?

För generationer som kallats *digital natives* och som har erfarenhet av komplexa samarbeten i World of Warcraft via chatt i Discord kan äldre medlemmars teknikskepsis upplevas som rent exkluderande – vad menas ens med att ses *på riktigt*?

Den här rapportens författare uppmanar inte till distansmöten per se. Poängen är att belysa behovet av att acceptera olika generationers kulturer. Kanske behövs också investeringar i teknisk fortbildning. Först då kan föreningslivet bli verkligt inkluderande, för alla.

Inflyttat engagemang: bemötandet avgör utvecklingen

Efterlängtrade inflyttande invånare kommer med sina personliga erfarenheter av föreningsliv från andra platser, inom och utom Sverige. Och oavsett bakgrund är föräldrar ofta beredda att göra mycket för de egna barnens välmående. Om vägen in i Norrbottens föreningsliv upplevs svår finns risk för parallellstrukturer där individer inte känner sig som fullvärdiga medlemmar av lokalsamhället. Om vägen in i engagemanget i stället upplevs välkomnande förstärks det lokala föreningslivet av en befolkningsökning. Åtminstone de föreningar som är beredda att göra merarbetet som krävs för att möta invandrade föreningskulturer. Här blir språk en viktig fråga – kan engelskan bli ett inofficiellt regionalt språk?

FÖRENINGSLIVET HOTAT AV OKUNSKAP?

Som har nämnts tidigare har Sverige en lång tradition av föreningsliv. Det svenska samhällsbygget under nittonhundratalet skedde i hög grad genom ideell organisering. För den tidens människor var ett engagemang i civilsamhället många gånger självklart och föreningar var platsen för både underhållning, lärande och gemenskap. Många av de behoven tillgodoser dagens människor på andra sätt och därför kan föreningslivets relevans idag te sig mindre självklar. Särskilt för den som inte har upplevt vad som sker i föreningar utöver idrotten i fråga.

Från ideellt gemenskapande till instrumentell konsumtion

År 2021 uppgav 63% av 16 – 25-åringar att de besöker gym minst varje månad.³⁷ Det säger något om de kommersiella aktörernas framgång inom träningsområdet men beskriver också en bredare trend: med stigande levnadsstandard konsumerar allt fler svenskar olika privata tjänster och upplevelser. Föräldern med köpkraft kan, utan krav på medlemskap, styrelseengagemang och försäljning av strumpor, låta sitt barn röra på sig med kompetenta och betalda ledare hos företag med betalda instruktörer. Den här konsument-producent-relationen överförs också till föreningslivet, där gårdagens föreningsmedlemmar har ersatts av dagens aktivitetskonsumenter.

Med den här utvecklingen riskeras att barn och unga primärt utvecklas till konsumenter, med en kommersiell relation till en leverantör. I motsats till att vara en medskapande medborgare i en demokratiskt styrd förening.

BOKA SPORT KIDZ!

För barn 4-5 år

För barn 6-7 år

Allt hårdare prioriteringar i offentlig sektor

Offentlig sektor sliter med tilltagande utgifter och målkonflikter. Sedan en tid tillbaka ökar invånarnas behov i fråga om vård och omsorg; integration; allt fler i anpassad skolgång; klimatanpassning av byggnader och platser; bostäder och beredskap för både kris och krig. Själva kommunverksamheterna brottas med stigande löner till följd av hård konkurrens om arbetskraft; investeringar i cybersäkerhet; förnyelse av gamla digitala system samt behov av att ta tillvara nya möjligheter inom AI.

I den här miljön riskerar stöd till ideell verksamhet och idrottande att uppfattas som en lyx som kan prioriteras ner, inte minst som föreningsstöd inte är lagstadgat att erbjuda.

Föreningslivets värden behöver värnas

Kanske det kan jämföras med ett barn som till slut knäcker läskoden för att sedan inleder en period av intensivt bokslukande: föreningslivet och dess värden måste, precis som med läsning, erövrats. Det finns inga genvägar och precis som med god läsning är upplevelsen svår att beskriva för den som ännu inte haft den. Att exempelvis våga uttrycka sin åsikt i föreningsdemokratin, eller få förtroendet att leda, hur kan det beskrivas? Hur ska sådan personlig utveckling kunna efterfrågas av någon som inte vet att den är möjlig?

Visst kan kommersiella aktörer erbjuda rolig innebandy eller skidåkning och all rörelse är bra rörelse. Men det ideellas frivillighet och samskapande, helst över generationsgränserna, är någonting fundamentalt annorlunda, även om bollen är lika rund oavsett arrangör. Vidare, social hållbarhet skapas bland annat genom lokala personliga relationer och förutsättningar för självorganisering, det gäller inte minst i tider av kris. Allt detta skapas inom ramen för föreningsliv. I ett samhälle som önskar en snabb befolkningstillväxt blir dessa frågor ännu mer aktuella.

Idrottsrörelsens engagemang och samhällsomvandlingen

- Låt de unga forma framtiden genom ungdomsnärvaro i alla beslutsforum där det är lagligt. Investera tid i att utbilda de unga så att de har chansen att formulera kvalificerade åsikter.
- Värna det ideella genom att utbilda regionens och kommunernas förtroendevalda i vad föreningslivet innebär och bidrar med: en arena för att bygga lokal social hållbarhet.
- Det finns starka skäl till att utforska hur dagens föreningsformer kan utvecklas för att bättre passa de grupper som krymper i andel av ideellt verksamma. Offentlig sektor kan bidra genom att utforma både krav och stöd som driver utvecklingen framåt, inledningsvis i liten experimentell skala.
- Skapa beredskap för att snabbt kunna stötta nya ideella initiativ. En särskild regional fond kan snabbt ge nya och gamla norrbottningar stöd för idéer som gynnar lokal och regional utveckling. Medlen ska vara öppna att söka även för initiativtagare utan anknytning till det etablerade föreningslivet.
- Goda språkkunskaper blir viktiga i alla samhällssektorer för att nya utrikesfödda norrbottningar ska kunna bidra och blomstra. Här kan studieförbunden bidra, och med poolade resurser kan digitala språkutbildningar tillgängliggöras.
- Platsattraktiviteten kan förstärkas genom samverkan, särskilt för unga.
 - Använd mentorskap mellan offentliga och näringslivets chefer och unga idrottsledare för att visa på värdet av det ideella ledarskapet och samtidigt kompetensförsörja arbetsgivarna.
 - Hjälp nyanställda att komma in i samhället genom samarrangerade aktiviteter mellan arbetsgivare och idrottsrörelse.
- Genom samverkan med föreningar och smart användning av digitala verktyg kan kommunens föreningsstödjare regelbundet samla unga ledare, varvat med fysiska träffar som bygger gemenskap, kunskap och engagemang för det lokala.
- Öka det ideella engagemangets status genom att hedra den som hedras bör: tränare, men också styrelseledamöter, ansvariga för klubblokaler och andra bland föreningslivets doldisar. En eldsjälsgala där ortens föreningsbärare äter, möts och hyllas kan vara en början.
- Offentlig och privat sektor möter tillsammans alla som börjar arbeta på en ort. Om inflyttande (förenings-)människor kan kopplas samman med föreningar, exempelvis under onboarding av nyanställda, underlättas nya invånares integration.

Den här rapporten är ett försök att beskriva vad som krävs för att idrottsrörelsen ska kunna vara en starkt bidragande partner i Norrbottens samhällsomvandling. Idrottandets och föreningslivets bidrag till särskilt ungas välbefinnande och den lokala sociala hållbarheten har belagts, utifrån några av de utmaningar som unga brottas med idag. Syftet har varit att visa värdet av en vital idrottsrörelse och att den kan spela en viktig roll för Norrbottens attraktivitet som plats att bo och leva på.

För att föreningsidrottens potential ska realiseras behövs goda förutsättningar både inom och utom föreningarna. Som har beskrivits behöver föreningsformerna utvecklas för att fler människor ska ta plats i det ideella arbetet. Här behöver idrottsrörelsen frammana mod, handlingskraft och lite av så kallad kreativ förstörelse som kan ge plats för nya verksamheter och delvis nya människor i ledande befattning. gällande ekonomi, infrastruktur och engagemang. Yttre förutsättningar, i betydelsen goda stabila ekonomiska villkor, strategiskt planerad utbyggnad av infrastruktur samt sänkta trösklar för dagens och morgondagens ideella har både privat och offentlig sektor makt att bidra till.

Väl på plats leder goda förutsättningar till en hög förmåga hos idrottsrörelsen att ta emot inflyttande människor till idrottande och föreningsengagemang. Ytterst handlar allt om Norrbottens sociala hållbarhet och särskilt de ungas motivation till att stanna kvar och vara del i utvecklandet av samhället. I ljuset av detta avslutas rapporten med fyra strategiska rekommendationer, var och en med ett antal konkreta idéer för Norrbottens samhällsaktörer att inspireras av.

FYRA REKOMMENDATIONER

RF-SISU Norrbotten och idrottsrörelsen i stort kan vara en del av att skapa en attraktiv boendeort för unga, sammanhållning och integration i Norrbotten under samhällsomvandlingen - oavsett vilket scenario som blir verklighet. För att kunna bidra maximalt behövs omvärldens engagemang. Nedan följer rekommendationer för att stärka RF-SISU Norrbottens möjlighet att vara en stark partner i samhällsbygget.

1. GÅ FRÅN ETABLERADE ROLLER TILL RESULTATFOKUSERAD SAMVERKAN

Det som planeras nu i Norrbotten är unikt i modern tid. Alla samhällsaktörer behöver acceptera att etablerade roller och uppdrag kan behöva förändras om samhällsomvandlingen ska kunna realiseras. Om stora och små företag lyckas, om unga människor vill stanna i regionen och om nya människor vill komma hit så är framtiden ljus. Vilka aktörer och vilken samverkan kan leda utvecklingen dit, oavsett historiska arbetssätt och traditioner?

Exempel på konkreta åtgärder:

- Etablera ett samarbetsorgan mellan offentlig sektor, näringsliv och idrottsrörelse. Möjliggör inkludering och samskapande med löpande dialog, transparens och personliga relationer. Här bör förstås investeringar i ny infrastruktur diskuteras.
- Upprätta en regional fond för att stötta ideella initiativ. Fonden kan snabbt ge nya och gamla norrbottningar stöd för idéer som gynnar lokal och regional utveckling. Medlen ska vara öppna att söka även för initiativtagare utan anknytning till det etablerade föreningslivet.

2. SÄTT UNGA OCH DE NYA INVÅNARNA I CENTRUM

För att verkligen ha en chans att förändra den demografiska utvecklingen i regionen behöver makthavare och tjänstepersoner i alla organ anstränga sig för att förstå människorna man vill nå. Vad är viktigt för dem när de väljer boendeort, arbetsgivare och ideellt engagemang? Hur kan Norrbotten erbjuda mer av det? Att sätta målgrupperna i centrum är en attitydfråga. När det lyckas följer en kreativ ödmjukhet där det förgivettagna kan utmanas på nya sätt. Det här är ett arbete där samverkan och delande av insikter verkligen lönar sig för alla parter.

Exempel på konkreta åtgärder:

- Säkerställ ungdomsnärvaro i alla beslutsforum där det är lagligt. Investera tid i att utbilda de unga så att de har chansen att formulera kvalificerade åsikter.
- Arbeta datadrivet. Bygg kampanjer och beslut på data från forskning, dialoger och enkätstudier med målgrupperna. Vilka platsvarumärken har

regionen och orterna bland dagens invånare jämfört med de demografiska grupper som behöver attraheras?

- Kommunicera koordinerat med en röst genom att exempelvis använda samma budskap i alla tre samhällssektorer.
- Förstärk platsattraktiviteten genom samverkan, särskilt för unga.
 - Använd mentorskap mellan offentliga och näringslivets chefer och unga idrottsledare för att visa på värdet av det ideella ledarskapet och samtidigt kompetensförsörja arbetsgivarna.
 - Hjälpt nyanställda att komma in i samhället genom samarrangerade aktiviteter mellan arbetsgivare och idrottsrörelse.
- Idrottsrörelsen tillsammans med andra ideella organisationer bör på allvar utforska hur dagens föreningsformer kan utvecklas för att bättre passa de grupper som krymper i andel av ideellt verksamma. Offentlig sektor kan bidra genom att utforma både krav och stöd som driver utvecklingen framåt, inledningsvis i liten experimentell skala.
- Bygg en ung ideell gemenskap. Genom smart användning av digitala verktyg kan kommunens föreningsstödjare regelbundet samla unga ledare, varvat med fysiska träffar som bygger gemenskap och kunskap.
- Övertvinn språkbarriärerna. Goda språkkunskaper blir viktiga i alla samhällssektorer för att nya utrikesfödda norrbottningar ska kunna bidra och blomstra. Här kan studieförbunden bidra, och med poolade resurser kan digitala språkutbildningar tillgängliggöras. Kan engelska bli ett regionalt officiellt språk?

3. ARBETA STRATEGISKT OCH SCENARIODRIVET

Samhällsomvandlingen sker genom en myriad av beslut, varav många fattas inom ramen för lagstiftning och särskilda organ med sina respektive processer och tidplaner. Genom strategisk planering utifrån möjliga scenarier kan olika utvecklingar analyseras i förväg. Det gäller inte minst inom regional och kommunal politik, som för att vara proaktiva behöver tänka till kring idrottens plats i länet. Då kan beslut snabbt fattas när behov uppstår.

Exempel på konkreta åtgärder:

- Samskapa scenarier med representanter för alla samhällssektorer närvarande. Där kan förhoppningar, farhågor, behov och samverkansmöjligheter uttryckas. Processen och scenarierna ger samsyn kring framtiden och leder till massiv kunskapsöverföring mellan medverkande parter.
- Utveckla långsiktiga idrottsstrategier på regional och kommunal nivå, med idrottsrörelsen involverad. Strategierna baseras på olika framtidsscenarier och bör bland annat omfatta anläggningsfrågor från planering till byggande, underhåll och renovering.

4. TILL OFFENTLIG OCH PRIVAT SEKTOR: FÖRVERKLIGA IDROTTSRÖRELSENS POTENTIAL

Som rapporten har visat bär idrottsrörelsen på både vilja och förmåga att vara en viktig partner i samhällsbygget. Inom det ideellas frivillighet sker en utveckling av människor, relationer – och därmed platser – som inte kan ske någon annanstans. Ideellt arbete är dessutom obetalt vilket innebär att investerade medel snabbt förräntas i form av bland annat bättre uppväxtvillkor och folkhälsa.

Exempel på konkreta åtgärder:

- Öka det ideella engagemangets status genom att hedra den som hedras bör: tränare, men också styrelseledamöter, ansvariga för klubblokaler och andra bland föreningslivets doldisar. En eldsjälsgala där ortens föreningsbärare äter, möts och hyllas kan vara en början.
- Utbilda regionens och kommunernas förtroendevalda i vad föreningslivet innebär och bidrar med: en arena för att bygga lokal social hållbarhet.
- Erkänn det ideella arbetets ekonomiska värde samt utveckla förmågan att mäta hur föreningslivet leder till minskade kostnader för exempelvis sociala insatser – då finns goda beslutsunderlag när budget till föreningsstödet ska avgöras.
- Sänk trösklarna för deltagande i föreningsliv, exempelvis genom att ge barn och unga ett fritidspass med pengar att använda i valfri verksamhet.
- Säkerställ föreningsstöd på en nivå som gör att ledarnas fokus kan riktas mot barn, unga och minoriteter i stället för mot loppmarknader och fastighetsunderhåll. En AI som assisterande kassör skulle betyda mycket.
- Identifiera inflyttande föreningsmänniskor och koppla samman dem med föreningar, exempelvis under onboarding av nyanställda.
- För dialog med idrottsrörelsen kring möjliga evenemang och vad som krävs för att få dem på plats.

BILAGA: OSÄKRA FAKTORER KRING INDUSTRISATSNINGARNA

Det finns många faktorer som påverkar ifall samhällsomvandlingen blir framgångsrik. Det gör att långsiktiga prognoser kring Norrbottens befolkningsutveckling har en låg sannolikhet att träffa rätt. Faktorerna är dessutom inbördes beroende av varandra. Här presenteras fyra framgångsfaktorer och de osäkerheter som de bär på.

Tillräcklig elförsörjning

Region Norrbotten uppskattar ett 13 gånger så högt elbehov i regionen 2050 jämfört med idag, 107 TWh jämfört med dagens 8 TWh. Redan år 2030 bedöms elbehovet troligen vara runt 50 TWh. Samtidigt kan det finnas stora möjligheter för att lösa elförsörjning, som import, expansion, lagring och innovation.³⁸ För detta behövs pengar för investeringar, frågan är vem som ska finansiera det – företagen, regionen, kommunen eller staten?

Näringsliv med lokalt engagemang

Det finns en risk att industrin inte blir en del av målet att bygga ett socialt, ekonomiskt och miljömässigt hållbart samhälle. Det är också otydligt om hur högt industrin själva kommer att värdera social hållbarhet i kringliggande samhälle. I Kiruna och Gällivare kan man se exempel på slitningar mellan delar av lokalbefolkning, kommunerna och gruvnäringen, trots uttalade hållbarhetsambitioner från LKAB.³⁹

Investeringar i social hållbarhet kostar pengar, och i ett pressat ekonomiskt läge tenderar långsiktigheten nedprioriteras. Social hållbarhet bidrar dock till enklare rekrytering, samt ökar chansen att medarbetarna trivs på orten och på företaget. Det gäller att ge möjligheter för företagen att bidra på ett för dem lönsamt sätt.

Internationell efterfrågan på produkterna

För företagets lönsamhet och etablering krävs en marknad för dess produkter. Svenskproducerade klimatvänliga produkter konkurrerar med subventionerad klimatteknologi från Kina och USA. Lönsamheten bygger delvis på att det inom EU finns en intern marknad som premierar EU-producerade produkter. För närvarande har EU som mål att producera 40% av den klimatteknologi som behövs för att uppnå målen utsatta i *Fit for 55*.⁴⁰ EU-lagarna kring *Fit for 55* innebär bland annat att EU – inklusive svensk industriproduktion – ska sänka sina utsläpp med 55% till 2030 och nå netto noll utsläpp 2050.⁴¹

Utkomsten i EU-valet i juni 2024 är osäker. Trots att mittenkoalitionen i EU-parlamentet ser ut att behålla makten kan mer högerlutande partigrupper få ökat inflytande. De vill generellt prioritera andra frågor än klimatet och är försiktigare med interventioner. Å andra sidan kan även det motsatta ske och efterfrågan

fortsätter öka till följd av subventioner till och krav på europeiskt producerade lösningar.

Tillräcklig platsattraktivitet

Kairos Futures undersökningar visar att svenskar i allt lägre grad flyttar på grund av arbetstillfällen. Snarare drivs flyttlassen av lust, livskvalitet, bostadsdrömmar och framtidsutsikter.⁴² Det finns livskvalitet i Norrbotten men flyttströmmarna inom Sverige under de senaste decennierna har likväl gått söderut. Den trenden kan dock försvagas om människors privatekonomi och samhällets sociala skyddsnät förändras. Då kan arbete återigen bli en primär drivkraft för att flytta.

Erfarenheter i närtid pekar på att det inte är svårt att locka internationella migranter. Här ligger osäkerheterna i hur dagens tröga migrationsprocesser utvecklas framåt, samt i hur utbyggnaden av bostäder och infrastruktur utvecklas.⁴³

Något paradoxalt har attraktionskraften på utrikesfödda potential att påverka orternas totala attraktionskraft negativt. Beroende på antal inflyttare och lokalsamhällets förmåga att integrera nya och gamla boende kan Norrbottens orter stå inför hotet att bli tvådelade samhällen. Segregation är inte med på svenskarnas topplista över vad som gör boendeorter attraktiva.

En annan fråga är hur Norrbotten ska upprätthålla god vård och omsorg samtidigt som industrin lockar arbetstagarna.

OM KAIROS FUTURE

Kairos Future är ett internationellt konsult- och analysföretag som hjälper företag att förstå och forma sin framtid. Genom trend- och omvärldsanalys, innovation, strategi och mjukvarustöd för AI-driven analys, omvärldsbevakning och innovation, hjälper vi våra kunder att omsätta de stora sammanhangen till konkret handling. Kairos Future grundades 1993, vårt huvudkontor finns i Stockholm och vi har egna kontor eller samarbetspartners över hela världen.

För mer information, se www.kairosfuture.com eller kontakta oss:

Kairos Future

Västra Järnvägsgatan 3

111 64 Stockholm

08-545 225 00

info@kairosfuture.com

www.kairosfuture.com

KÄLLFÖRTECKNING

- ¹ <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningsframskrivningar/befolkningsframskrivningar/pong/statistiken/yhet/regionala-befolkningsframskrivningar-20212040/>
- ² <https://www.teknikforetagen.se/nyhetscenter/pressrum/2020/industrins-grona-omstallning-skapar-50-000-nya-jobb/>
- ³ Många nya jobb direkt och indirekt tack vare industrin och dess gröna omställning, <https://t.teknikforetagen.se/samhallsutveckling/rapport-50-000-nya-jobb-med-gron-omstallning/>
- ⁴ <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrbotten/mellan-femtio-tusen-och-hundratusen-behover-flytta-till-norrbotten>
- ⁵ Svenskarna, samtiden och framtiden, Kairos Future 2023
- ⁶ Svenskarna, samtiden och framtiden, Kairos Future 2023
- ⁷ <https://www.regionfakta.com/norrbottens-lan/jamstalldhet---temaomrade/statistik/befolkning-och-halsa/flyttningsnetto/>
- ⁸ Kairos Future, 2022
- ⁹ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2022/december/ensamhet-och-isolering-vanligast-bland-unga-och-de-aldsta/>
- ¹⁰ Kairos Future, 2022
- ¹¹ Kairos Future, 2022
- ¹² http://fohm-app.folkhalsomyndigheten.se/Folkhalsodata/pxweb/sv/A_Folkhalsodata/A_Folkhalsodata__B_HLV__dPsykhals/hlv1psyaald.px/table/tableViewLayout1/
- ¹³ Idrottens samhällsnytta, 2017, Håkan Larsson, sid 87-100
- ¹⁴ Idrottens samhällsnytta, 2017, Håkan Larsson, sid 87-100.
- ¹⁵ Är idrott nyttigt? SISU Idrottsböcker. Håkan Stattin, Metin Özdemir
- ¹⁶ <https://www.kau.se/nyheter/ungdomar-mar-battre-av-att-trana-i-idrottsforeningar>
- ¹⁷ <https://www.mucf.se/om-oss/pressmeddelanden/investeringar-i-ungas-fritid-kan-sparamiljoner-workshopserie-med-start-i>
- ¹⁸ A grounded theory of positive youth development through sport based on results from a qualitative meta-study, Holt et al., <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5020349/>
- ¹⁹ <https://kau.diva-portal.org/smash/get/diva2:1249069/FULLTEXT01.pdf>, Bailey m.fl., 2009, Håkan Larsson
- ²⁰ Nilsson 1998; Elofsson med flera 2014
- ²¹ <https://www.rf.se/download/18.7e76e6bd183a68d7b711513/1664975948748/Idrottsr%C3%B6relsen%20som%20demokratiskola.pdf>
- ²² <https://www.rf.se/download/18.5424ab70183abb853551a50/1665068712918/Idrott%20f%C3%B6r%20nyanl%C3%A4nda%202015-2018.pdf> s. 54-55 Wagnsson m.fl. & Invandrarindex/RF 2018

- ²³ Idrottsrörelsen som demokratiskola,
<https://www.rf.se/download/18.7e76e6bd183a68d7b711513/1664975948748/Idrottsr%C3%B6relsen%20som%20demokratiskola.pdf>
- ²⁴ <https://idrottsstatistik.se/ekonomi-och-etik/foreningarnas-kostnader/>
- ²⁵ <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=2015615>
- ²⁶ <https://www.rfsisu.se/distrikt/norrboten/vi-arbetar-med/intressepolitik/prioriterade-fragor-i-norrboten>
- ²⁷ <https://www.rf.se/idrott-i-samhallet/vardet-av-ideellt-arbete>
- ²⁸ <https://www.sportaffarer.se/?sida=70>
- ²⁹ Kairos Future 2018
- ³⁰ Kairos Future 2017
- ³¹ <https://idrottsstatistik.se/foreningsidrott/barn-och-ungdomar/>
- ³² Kairos Future, 2018
- ³³ https://www.mucf.se/sites/default/files/2019/02/fokus18_vilka_ska_med.pdf
- ³⁴ Kairos Future, 2018 respektive 2022
- ³⁵ <https://www.weforum.org/agenda/2016/03/21st-century-skills-future-jobs-students/>
- ³⁶ Samtal med medarbetare i Sveriges lärare, mars 2024.
- ³⁷
- ³⁸ <https://sverigesradio.se/artikel/finsk-el-kan-bli-losningen-pa-det-stora-elbehovet-i-norra-sverige>
- ³⁹ <https://www.dn.se/sverige/kiruna-tvingas-lana-till-loner-samtidigt-tjanar-lkab-miljarder/>
- ⁴⁰ <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/>
- ⁴¹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_23_1665
- ⁴² Stora Flytt- och boendestudien, Kairos Future
- ⁴³ Intervju med Utveckling Norrbotten

Västra Järnvägsgatan 3
111 64 Stockholm
08-545 225 00
info@kairosfuture.com
www.kairosfuture.com